

Карасьова О.В. Форми та методи організації самостійної роботи студентів у вузах Слобожанщини у період 80-х рр.. І Х століття- початок ХХ століття/ О.В. Карасьова.Вісник Черкаського університету: зб. наукр. пр. / За заг. ред. О.В.Черевко –Черкаси: Вид. Центр ЧНУ, 2015. – Вип.13., С.94-98.

УДК (378.147 (09) (477.54/.62)

О.В.

Карасьова

**ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ У ВУЗАХ СЛОБОЖАНЩИНИ У ПЕРІОД 80-Х РР.
ІХ СТОЛІТТЯ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ.**

Анотація. У статті розглянуто проблему активізації самостійної роботи студентів за допомогою таких форм та методів організації самостійної роботи студентів як попередня підготовка до лекцій та практичних занять; демонстрація наочності та навчання методам дослідження; лабораторна робота; навчання прийомам організації практичної роботи згідно спеціальності та інші у період 80-х рр. ХІХ століття - початок ХХ століття.

Ключові слова: організація, самостійна робота студентів, форми, методи, підготовка, демонстрація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку системи вищої освіти характеризується пошуком нових форм та методів підготовки майбутніх фахівців. В системі методів та засобів навчання у вищих навчальних закладах все більшої ваги набувають різні форми самостійної роботи студентів, які поглиблюють і розширюють знання,

розвивають наукові інтереси, формують різноманітні уміння та навички.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. У педагогічній літературі сьогодення питанням організації самостійної роботи студентів присвячені роботи Т.Агапової, В. Євдокимова, В.Луценко, Л.Покроєвої та інших. Але в історико-педагогічному аспекті такі дослідження відсутні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є спроба простежити форми та методи організації самостійної роботи студентів у вузах Слобожанщини у період 80-х рр. XIX століття- початок XX століття, творче використання яких сприятиме вдосконаленню підготовки майбутніх фахівців у вузах сьогодення.

Результати дослідження. Аналіз навчальної документації вузів привів до висновку, що у всіх вищих навчальних закладах Слобожанщини досліджуваного періоду викладачі прагнули організувати самостійну роботу студентів на аудиторних заняттях. Так, наприклад, виходячи із спеціалізації студентів Харківського технологічного інституту, велику роль у їх підготовці відігравали креслення й проекти, які студенти робили на заняттях. Кожен студент зобов'язувався перед виконанням обов'язкового креслення чи проекту представити своєму керівникові попередній ескіз та пояснюючу записку, що зменшувало можливість негативного результату виконання самостійного завдання. Окремо зазначалось, що керівник будь-якої роботи, самостійно виконаної студентом, мав право її зараховувати лише тоді, коли вона виконувалась під його керівництвом [8; с. 5]. Отже, введені правила контролювали одночасно й викладачів, попереджаючи формальне виконання безпосередніх обов'язків керівників.

Аналіз оглядів викладання предметів в імператорському Харківському університеті за різні роки показав, що лабораторна робота у 80 – 90 рр. стала однією з форм самостійної роботи студентів, сутність якої полягала

у проведенні студентами натурних або імітаційних експериментів, досліджень під керівництвом викладача. Метою даної форми роботи ставилось самостійне оволодіння студентами системою способів і методів експериментального практичного дослідження; розвиток творчих дослідницьких навичок студентів; застосування теоретичних знань для вирішення практичних завдань. Ця форма самостійної роботи студентів впроваджувалась у навчальний процес всіх вузів.

Так, наприклад, як свідчить аналіз навчальних програм різних предметів на певних факультетах у Харківському університеті на 1-е півріччя 1886 – 1887 рр., студенти медичного факультету на лабораторних заняттях у доцента А. Чирикова досліджували сорти сирих лікарських речовин за допомогою реактивів, лупи, мікроскопа й інших препаратів для виокремлення в них домішок і підробок [2; с. 39]. Крім того, у лабораторіях студенти досліджували трупи, робили аналіз крові й установлювали діагноз хвороби, яка привела до смерті [2; с. 21].

Варто зауважити, що самостійна робота в лабораторіях також контролювалась викладачами. Так, ординарний професор М. Бекетов, як правило, перевіряв вправлення студентів 3-го й 4-го курсів з неорганічної і фізичної хімії у вільний час від слухання лекцій. Таким же чином у вільний від занять час студенти практично займалися органічною й технічною хімією. Доцент А. Зайкевич у вільний від занять час також займався зі студентами практично в лабораторії.

Дослідження й порівняння навчальних програм предметів на конкретних факультетах, які читалися в Харківському імператорському університеті за різні роки дозволили з'ясувати, що студенти, при підготовці до лабораторно-практичних занять як однієї з форм самостійної роботи студентів, повинні були, проводити багато часу в лабораторіях при виконанні домашнього завдання, досліджуючи хімічні

властивості речовин, проводячи самостійно технічно-аналітичні дослідження.

Аналіз доповідей комісії інститута, спогадів професорів та студентів про організацію навчального процесу у вузах показав, що підготовка студентів Харківського інституту сільського господарства та лісівництва і студентів Харківського ветеринарного інститутів до наступних занять в основному здійснювалась у різних кабінетах та лабораторіях: мінералогічному, ботанічному, зоологічному та інших і полягала у виконанні різних досліджень. Так, наприклад, мікроскопічні спостереження для вивчення явищ рослинного життя та для дослідження «шкідливо діючих причин» студенти здійснювали в ботанічному кабінеті; у зоологічному вони вивчали внутрішню будову тіла тварин, а також шкідників сільського господарства - комах [8].

Проаналізовані звіти, промови, протоколи засідань Рад Харківського технологічного інституту [1; 4; 8] свідчать, що основними формами організації навчальної праці у вищій технічній школі, крім лекцій, були й лабораторно-практичні заняття. Велике значення надавалося навчанню студентів навичкам і прийомам експериментальних досліджень, глибокому вивченню математики, фізики, геології, розвитку творчих здібностей майбутнього спеціаліста, його здатності самостійно виконувати чи вирішувати технічні завдання. З цією метою студенти досліджували теоретичні технічні питання в умовах лабораторії, а також вивчали технічні правила застосування електротехніки.

Певним підсумком організації самостійної роботи студентів Харківського технологічного інституту можна вважати звіт директора інституту Л. Мукачева, зроблений на річному акті 15 вересня у 1910 році. У ньому акцентувалось, що всі технологічні допоміжні навчальні кабінети постійно поповнювались з метою покращення самостійної роботи студентів і навіть, за думкою директора інституту, для певної

заміни самостійною роботою книжного вивчення, тобто заміни підручників «наочною мовою» практики лабораторних занять. Ці заняття класифікувались як ефективний засіб для успішного викладання таких галузей техніки як прикладна механіка, опір матеріалів, гідравліка тощо, незважаючи на те, що основні елементи цієї групи предметів, як більш конкретні, дають можливість їх

чисто теоретичного засвоєння. Професорсько–викладацький склад спрямовував свої зусилля на те, що головні положення й технічні застосування електротехніки були з'ясовані тільки в умовах лабораторних занять [1; с. 17].

Так, наприклад, технічна лабораторія у Ново-Олександрійському інституті мала всі необхідні пристосування й апарати, за допомогою яких студенти могли самостійно виконувати завдання викладачів та лабораторні роботи. Так, у лабораторії були препарати для здрібнювання, для вилущування, відбивна піч для прожарювання, для сухої перегонки дерева, казани для обробки жирів, винокурний апарат, гідравлічний прес для витискування масла з насіння, і деякі інші прилади й апарати, за допомогою яких студенти досліджували сирі матеріали, різний ступінь обробки матеріалів, залишки фабрикацій тощо [6].

Аналіз протоколів засідань кафедр, «Правил для студентів Харківського ветеринарного інституту» [3-4] свідчить про те, що на лабораторно-практичних заняттях зооветеринарного інституту у досліджуваний час самостійна робота студентів складалась із вивчення різних методів дослідження, приготування препаратів, розтину трупів, оформлення протоколів розтинів та з постановки клінічного, мікроскопічного та експериментального діагнозу.

Слід зазначити, що лабораторно-практичні заняття з патологічної гістології для студентів III курсу організовувались протягом усього року, по 6 годин на тиждень. На цих заняттях кожний студент зобов'язаний був

приготувати колекцію препаратів з наступних 8 відділів: розлад і лімфорух (9 препаратів); розлад харчування (15 препаратів); пігментація (2 препарати); запалення (8 препаратів); регенерація (1 препарат); паразити (4 препарати); інфекційні гранулеми (3 препарати); новотвір (28 препаратів). Кожний студент був зобов'язаний під керівництвом доцента й асистента зробити розтин трупа тварини й оформити протокол цього процесу в особливу книгу, із вказівкою всіх змін і відступів від норми того або іншого органа [3; с. 150].

Аналіз звітів про діяльність Харківського ветеринарного інституту, звіту бактеріологічної станції, особистих справ студентів показав, що від студентів завжди вимагалася самостійна постановка клінічного діагнозу, а у відповідних випадках ще й мікроскопічного та експериментального. Так, наприклад, практичні заняття в зоотомічному кабінеті проходили щодня протягом 3 годин у другій половині дня під керівництвом професора Трофимова й прозектора Боручикова, причому студенти після здачі всіх самостійно приготовлених ними препаратів повинні були зробити самостійно розтин і виявити знання з усіх відділів анатомії [4; с. 79].

При аналізі архівних та статистичних матеріалів інституту за темою дослідження виявлено, що багато вільного часу студенти проводили в лабораторіях, виконуючи лабораторні завдання на лабораторно-практичних заняттях. Наприклад, на лабораторно-практичних заняттях з судової ветеринарії під керівництвом доцента Попова кожний студент окремо практично вивчав: методику судово-ветеринарних досліджень різних зернових продуктів та сіна, визначення оптимального для них часу укусу, відповідної погоди, для його заготовки, допустимого ступеню його зіпсованості [3; с. 193].

Аналіз навчального плану на 1902–1903 навчальний рік у механічному відділі Харківського технологічного інституту переконав,

що на практичних заняттях студенти самостійно вирішували завдання, рішення яких потребувало аналізу, знання аналітичної геометрії, робили епюри та проектування з механіки, проводили випробування газомоторів, парових машин і казанів що вимагало від них великої роботи, мислення, логіки [7].

Як показав аналіз навчальних програм, з 1905 року вводилася предметна система викладання, головною метою якої було надання студентам можливості працювати більш самостійно, скоротити для бажаючих термін перебування в інституті й підвищити загальний рівень знання [1; с. 41]. З цією метою на початку ХХ ст. у даному вузі були створені лабораторії: поживних та мінеральних речовин, хімічна, механічна, красильних та органічних речовин, електрометричний та фізичний кабінети, механічна майстерня, де студенти на лабораторних заняттях самостійно робили спостереження й оволодівали вибраною наукою.

Аналіз звіту, виголошеного на річному акті 15-го вересня 1895 року директором інституту В. Кирпичовим, переконав, що одним із способів активізації самостійної роботи студентів в цей період було навчання кресленню й малюванню. У «креслярських» студенти проводили більшу частину свого навчального часу, навчаючись спочатку зовнішнім прийомам графічних мистецтв, а потім займаючись конструюванням, проектуванням машин, будинків, апаратів і, таким чином, розвиваючи в собі здатність до технічної творчості, обдарування до створення нових частин машин чи їх повного проектування, мостів будинків, фабрик та заводів [5; с. 8].

Цікавим є й той факт, що фізичний кабінет технологічного інституту мав багато приладів для практичних робіт студентів, які вивчали тут різні прийоми спостережень над фізичними явищами, знання яких важливо для технологів, оскільки при вивченні явищ, що відбуваються в машинах,

мостах, техніка застосовує ті ж прийоми спостереження, як у житті при фізичних дослідженнях. При кабінеті була майстерня, у якій студенти самостійно виготовляли фізичні прилади й працювали у галузі електрики.

Крім того, для мікроскопічного дослідження рослинних волокон, тканин і взагалі рослинних продуктів, які застосовувались у техніці, був ботанічний кабінет, у якому проходили практичні заняття студентів, на яких вони знайомились із застосуванням мікроскопа у промислових цілях [5; с. 12].

Аналіз Статуту вузу, промов вчених, звітів про стан Харківського практичного технологічного інституту [6-7] показав, що при інституті були механічні майстерні з чавунним й мідноливарним обладнанням та кузня. Майстерні були обладнані верстатами для обробки металів і дерева й нагадували справжній машино - будівельний завод. У цих майстернях спочатку навчались елементарним прийомам обробки металів, а потім самі студенти готували й збирали невеликі машини або їх окремі частини. Студенти могли виконувати й спеціальні замовлення на їх виготовлення.

Так, аналіз навчального плану технологічного інституту на 1902 – 1903 навчальний рік показав, що самостійна робота студентів серйозно планувалась викладачами зокрема при навчанні на хімічному відділенні. Аналіз завдань для самостійної роботи показав, що з вивченням конкретних розділів вони ускладнювались. Так, наприклад, студенти 1 курсу робили хімічний аналіз у хімічній лабораторії; на 2 курсі вони вивчали будову органічних речовин, мінерали, проводили аналізи в хімічній лабораторії, а також знайомилися з випробуваннями матеріалів у механічній лабораторії, виконували творчі й архітектурні креслення; студенти 3 курсу вивчали органічні речовини, анатомію й фізіологію рослин, технологію мінеральних речовин у хімічній лабораторії, а також робили вправи з прикладної механіки й проектування з архітектури; студенти 4 курсу в лабораторіях вивчали пігменти, живильні речовини,

технологію білкових речовин, робили проектування парового казана; студенти 5 курсу займалися в технічних лабораторіях, розробляли проекти [7].

Висновки. Отже, головними формами та методами організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах Слобожанщини у 80-х рр. XIX століття – початок XX століття стали: попередня підготовка до лекцій та практичних занять, демонстрація наочності та навчання методам дослідження, «дорадчі години» при підготовці студентів до занять і лекцій; лабораторна робота; приготування препаратів, оформлення протоколів розтинів та постановки експерименту; залучення до науково-дослідницьких робіт, лабораторна робота, навчання прийомам організації практичної роботи згідно спеціальності. Перспективою подальших розвіток у даному напрямку є виявити форми контролю за організацією самостійної роботи студентів у вузах Слобожанщини, які сприяли активізації самостійної роботи студентів у період 80-х рр. XIX століття – початок XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кирпичев В. Л. Задачи высшего технического образования / В. Л. Кирпичев – Х. : Тип. В. С. Бирюкова, 1890. – 321 с.
2. Обозрение преподавания предметов и распределения лекций и практических занятий в Императорском Харьковском университете на первое полугодие 1886 – 1887 / Совет ун-та. – Х. : Ун-тская тип., 1887. – 87 с.
3. Отчет о состоянии и деятельности Харьковского ветеринарного института императора Николая I за 1912 год / Совет Харьк. ветеринар. ин-та. – Х. : Тип. Адольф Дарре, 1913. – Т. 2. – 258 с.

4. Отчет о состоянии и деятельности Харьковского ветеринарного института императора Николая I за 1913 / Совет Харьк. ветеринар. ин-та . – Х. : Тип. Адольфа Дарре, 1915. – 249 с.
5. Устав Харьковского технологического института Императора Александра III // Харьковского Политехнические События и факты / под. ред. Ю. Т. Костенко. – Х. : М. Зильберберг, 1906. – 164 с.
6. Фурсенко И. Д. Харьковский сельскохозяйственный институт. Очерки истории // И. Д. Фурсенко. – К. : Выща шк., 1968. – 138 с.
7. Харківський політехнічний : події та факти / під ред. Ю. Т. Костенка. – Х. : Прапор, 1999. – 336 с.
8. ГАХО, ф. 770, оп. 1, д. № 318 «О введении новых правил относительно учебных занятий и контроля над ними», 1890. – 26с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Кирпичев В. Л. Zadachi vysshego technicheskogo obrazovaniya [The tasks of the highest technical education] / В. К. Кирпичев – Kh : Тип.V.S.Biryukova, 1890. – 321 s.
2. Obozreniye prepodabaniya predmetov i raspredeleniya leczyi I prakticheskikh zanyatiy v Imperatorskom Khartovskom Universitety na pervoye polugodye 1886 – 1887 [Survey subjects and distribution of lectures and workshops at the Imperial University of Kharkov in the first half of 1886 – 1887] / Sovet Un-ta. – Kh. : Un-tskaya tip., 1887. – 87 s.
3. Otchet o sostoyaniyi I deyatelnosti Kharkovskogo veterinarnogo instituta Imperatora Nikolaja I za 1912 god [Report on the status and activities of the Kharkiv Veterinary Institute of Emperor Nicholas I in 1912] / Sovet Khark.veterinar. in-ta. – Kh. : Nip. Adolf Darre, 1913. – T. 2. – 258 s.
4. Otchet o sostoyaniyi I deyatelnosti Kharkovskogo veterinarnogo instituta Imperatora Nikolaja I za 1913 god [Report on the status and activities of the

Kharkiv Veterinary Institute of Emperor Nicholas I in 1913] / Sovet Khark.veterinar. in-ta. – Kh. : Nip. Adolf Darre, 1915.. – 249 s.

5. Ustav Kharkovskogo technologicheskogo instituta Imperatora Alexandra III [Charter of the Kharkov Institute of Technology of the Emperor Alexander III] // Kharkovskogo Politechnicheskiye Sobytiya I facty /pod. red. Yu. T. Kostenko. – Kh. : M. Zilberberg, 1906. – 164 s.

6. Fursenko I. D. Kharkovskiyi selskochzyaistvennyi institute. Ocherky istorii [Kharkov Agricultural Institute. Studies in the History] // I. D. Fursenko. – K. : Vyscha sch., 1968. – 138 s.

7. Kharkivskiyi politechnichniy : podiji ta facty [Kharkiv Polytechnic, events and facts]/ pid. red. Yu. T. Kostenka. – Kh. : Prapor, 1999. – 336 s.

8. GAKhO, f. 770, op. 1, d. № 318 « O vvedeniji novych pravil odnositelno uchebnych zanjatij i controlya nad nimi» [«About the introduction of new rules regarding the training sessions and control», 1890. – 26s.

Аннотация. В статье рассмотрена проблема активизации самостоятельной работы студентов с помощью таких форм и методов организации самостоятельной работы студентов как предварительная подготовка к лекциям и практическим занятиям; демонстрация наглядности и обучение методам исследования; лабораторная работа; обучение приемам организации практической работы в соответствии со специальностью и другие в период 80-х гг. XIX столетия- начало XX столетия.

Ключевые слова: организация, самостоятельная работа студентов, формы, методы, підготовка, демонстрація.

Summary. *Karasyova Olena Vjacheslavivna.*

**FORMS AND METHODS OF SELF-ASSISTANT STUDENT'S WORK
ORGANIZATION IN THE HIGHER SCHOOLS OF
SLOBOZHANSCHINA DURING THE 80-S OF IX CENTURY–AT
THE BEGINNING OF XX CENTURY.**

The aim of the article is an attempt to trace the forms of methods of self-assistant students' work organization in the higher educational institutions of Slobozhanshchina during the 80's of the IX century-at the beginning of XX century.

The problem of activation of self-assistant students' work with the help of such forms and methods of organization of self-assistant students' work as beforehand preparation for lectures and practical classes; demonstration of visibility and teaching the methods of investigation; laboratory work; training the approaches of practical work organization according to the spatiality and others during 80-s of the XIX century- the first part XX century.

The methods of investigation are problem-targeted, comparative, historical and pedagogical, retroscopical, retro-procsymetrical. Historical and pedagogical works, charters, archive documents and recommendations on the organization of educational process create the methodological basis of investigation.

The results of investigation showed that the main forms and methods of self-assistant students' work in the higher educational institutions of Slobozhanshchina in the 80' of the XIX century – at the beginning of the XX century were: previous preparation for lectures and practical classes, demonstrations of visual aids and teaching research methods, "advisory hours" in preparing students for classes and lectures; laboratory work; substances preparations, execution and formulation of protocols of sections experiment; involvement in scientific research work, lab work, teaching methods of organization of practical work according to speciality. We believe that this experience can be of great importance for training future specialists today.

The results of the study were introduced in the educational process of the National University of Pharmacy and can be used while teaching such disciplines as the “History of pedagogy”, “General Pedagogy”, “Comparative pedagogics”; when developing special courses and seminars, or creating text-books and other literature. The results of this work can also be used in the process of preparation of bachelor, magister, course and diploma works

The prospect of further research is to detect forms of control over the organization of self-assistant students' work in the higher educational institutions of Slobozhanshchina which helped to enhance self-assistant work of students during the 80 of the XIX century – at the beginning of the XX century.

Key words: *organization, self-assistant students' work, forms, methods, preparation, demonstration.*

Матеріал надійшов до редакції _____